

ثبت جهانی روستاهای گردشگری

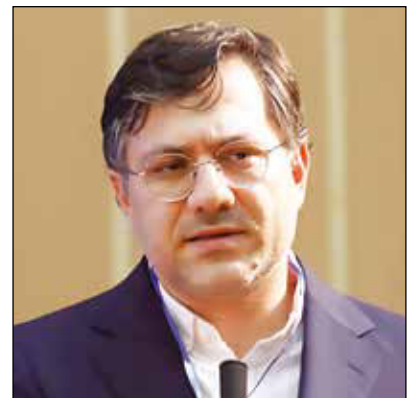

تجارب جهانی نشان می‌دهد که بدون مدیریت مقصد، حتی روستاهای دارای ارزش‌های طبیعی و فرهنگی بالا نیز ممکن است در معرض تخریب، از بین رفتن هویت محلی و نابرابری اجتماعی قرار گیرند. از این رو، مدیریت مقصد یک ابزار ضروری برای تحول پایدار گردشگری است؛ ابزاری که نه تنها گردشگری را به عنوان موتور توسعه اقتصادی تقویت می‌کند، بلکه به حفظ هویت و پایداری اجتماعی و محیطی جوامع روستایی کمک می‌کند.

کرد و با همکاری دولت مصر به اجرا درآورد. البته نگرانی درباره میراث فرهنگی و طبیعی جهان محدود به ماجرای سد اسوان نبود؛ بلکه پیش از آن، در جریان جنگ‌های جهانی و همچنین فرایندهای بازسازی و توسعه شهرهای تاریخی، جامعه جهانی به تدریج به ضرورت ایجاد نظامی برای حفاظت از میراث مشترک بشریت پی برده و آمادگی لازم را در این زمینه فراهم کرده بود. در همین راستا، در سال ۱۹۷۲ کنوانسیون «حمایت از میراث فرهنگی و طبیعی جهان» توسط یونسکو شکل گرفت. تا امروز نزدیک به ۲۰۰ کشور جهان به عضویت این کنوانسیون درآمده‌اند و با ثبت جهانی آثار، متعهد به حفاظت از میراث جهانی شده‌اند؛ به گونه‌ای که حتی در صورت وجود برنامه‌های توسعه‌ای ضروری، اقداماتی نظیر سدسازی،

موضوع ثبت جهانی مکان‌های شاخص طبیعی، فرهنگی و تاریخی توسط سازمان ملل متحد در دهه ۷۰ میلادی قرن بیستم و حمایت از این نوع آثار، پس از بروز نگرانی‌های شدید نسبت به تخریب میراث فرهنگی برجسته‌ای همچون معبد ابوسمبل در مصر و در پی ساخت سد بلند اسوان مطرح شد. سد اسوان که بر روی رود نیل ساخته شد، نقش بسیار مؤثری در کنترل طغیان رود، تأمین آب کشاورزی و تولید برق برای بسیاری از شهرهای مصر ایفا کرد؛ با این حال، ساخت این سد موجب تهدید و تخریب آثار تاریخی شاخصی از دوران مصر باستان می‌شد. از این رو، جامعه فرهنگی جهانی با ابراز نگرانی شدید نسبت به این تخریب‌ها، برنامه‌های مهمی را برای حفاظت از این آثار تدوین

دکتر مصطفی پورعلی

عضو کمیته ثبت جهانی معاونت میراث فرهنگی وزارت میراث فرهنگی

پایدار و تحول پایدار گردشگری که امسال نیز از سوی سازمان جهانی گردشگری به‌عنوان شعار سال اعلام شد، تأکید دارد توسعه گردشگری باید در جهت تحول پایدار گام بردارد. این شعار، فراخوانی است برای بازاندیشی و بازآفرینی گردشگری فراتر از رشد کمی یا اقتصادی صرف تا گردشگری بتواند به‌صورت ساختاری در خدمت توانمندسازی جوامع، حفاظت از محیط‌زیست، عدالت اجتماعی و توسعه اقتصادی پایدار قرار گیرد. چنین شعاری فرصت رشد گردشگری را با نگاه به اهداف توسعه پایدار همسو می‌کند و نشان می‌دهد که گردشگری نه‌فقط به‌عنوان صنعت خدماتی بلکه به‌عنوان ابزار توسعه پایدار، مشارکت جوامع محلی و حفاظت از میراث و منابع طبیعی و فرهنگی می‌تواند نقشی محوری داشته باشد. در ایران نیز موضوع گردشگری روستایی حدود دو دهه است که به‌طور جدی مورد توجه قرار گرفته است؛ با این حال، در بسیاری از تجربه‌ها، توسعه گردشگری نه تنها به بهبود زیست روستایی نینجامیده، بلکه منجر به تغییرات غیرپایدار، ویلا سازی گسترده و در نهایت تضعیف یا تخلیه جامعه محلی شده است. این درحالی است که بر اساس اصول تحول پایدار گردشگری، توسعه گردشگری نباید به دگرگونی بنیان‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی روستای هدف یا حذف جامعه محلی منجر شود. برای نمونه، در پیرامون شهرهای بزرگ مشاهده می‌شود که برخی روستاهای هدف گردشگری عملاً به شهرک‌های ویلایی بدل شده‌اند؛ وضعیتی که با فلسفه گردشگری روستایی در تضاد آشکار است. اولویت گردشگری روستایی باید حمایت از ظرفیت‌ها، ارزش‌ها و هویت فرهنگی و محلی روستا باشد. چنانچه بوم‌گردی‌ها و فعالیت‌های گردشگری نقشی در احیا و تقویت این ظرفیت‌ها ایفا نکنند، نتیجه‌ای جز تخریب سرمایه‌های بومی و از بین رفتن مکان روستایی در پی نخواهد داشت. در برخی استان‌های شمالی کشور، تجربه‌های تلخی از این‌دست وجود دارد که نشان می‌دهد گردشگری فاقد برنامه پایدار، چگونه می‌تواند به نابودی تدریجی روستا منجر شود.

گردشگری با آن‌ها مواجه می‌شوند. به همین دلیل، روستاهایی که حفاظت از میراث فرهنگی و منابع طبیعی آن‌ها در برنامه‌های گردشگری به خطر افتاده، یا فاقد زیرساخت‌های اساسی مانند حمل‌ونقل، اینترنت، برق و آب هستند، یا تصمیم‌گیری‌ها بدون مشارکت جامعه محلی صورت می‌گیرد و آموزش تخصصی مدیریت گردشگری در آن‌ها ارائه نشده باشد، عملاً واجد شرایط ورود به فهرست روستاهای برتر گردشگری نیستند.

گزارش تصریح دارد که توسعه گردشگری در این روستاها باید همزمان با حفظ پایداری اقتصادی و اجتماعی محلی انجام شود؛ به این معنا که گردشگری باید در کنار سایر فعالیت‌های اقتصادی محلی توسعه یابد تا وابستگی بیش‌ازحد به گردشگری ایجاد نشود و فشار گردشگری بر محیط‌زیست، منابع طبیعی و تغییرات اجتماعی ناخواسته، مدیریت و کنترل گردد. گزارش همچنین بر اهمیت:

- برنامه‌ریزی دقیق و جامع مدیریت ملی و محلی،
- توسعه مهارت‌ها و آموزش محلی،
- مشارکت واقعی جامعه،
- پایش مستمر وضعیت اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی و محیط‌زیست،
- ایجاد شبکه‌های حمایتی و آموزشی بین روستاها برای تبادل تجربیات و ارتقاء مدیریت گردشگری تأکید می‌کند.

در نهایت، برنامه Best Tourism Villages به‌عنوان ابزاری قوی معرفی شده که می‌تواند گردشگری پایدار و توسعه جوامع روستایی را همزمان ترویج دهد و الگوهای موفق جهانی را برای دیگر مناطق ارائه کند. موضوع گردشگری

راه‌سازی و پروژه‌های مشابه - حتی اگر از منظر اقتصادی توجیه‌پذیر باشند - دلیل موجهی برای تخریب میراث مشترک بشریت محسوب نمی‌شوند. با این مقدمه می‌توان بهتر توضیح داد که چرا سازمان جهانی گردشگری - که آن نیز از سازمان‌های تخصصی زیرمجموعه سازمان ملل متحد است - در قرن بیست‌ویکم موضوع ثبت جهانی روستاهای گردشگری را دنبال می‌کند؛ رویکردی که هدف آن حمایت از توسعه گردشگری، هم‌زمان با حفاظت از ارزش‌های فرهنگی، اجتماعی و محلی است.

سازمان جهانی گردشگری در گزارش سال ۲۰۲۳ خود با عنوان «گردشگری و توسعه روستایی: فهم چالش‌ها در عرصه عملی و درس‌های آموخته‌شده از ابتکار روستاهای برتر گردشگری» به اهمیت ثبت جهانی روستاهای گردشگری و اهداف این اقدام پرداخت. این برنامه با هدف ترویج گردشگری پایدار در جوامع روستایی، همسو با اهداف سازمان ملل متحد و تجارب ثبت جهانی یونسکو، اما با تمرکز ویژه بر توسعه پایدار گردشگری روستایی طراحی شده است. گزارش بر اساس تحلیل بیش از ۲۰۰ روستایی نوشته شده که در دوره‌های ۲۰۲۱ و ۲۰۲۲ برای برنامه Best Tourism Villages by UNWTO درخواست ارائه داده بودند و قصد دارد، چالش‌های واقعی جوامع روستایی هنگام استفاده از گردشگری به‌عنوان ابزار توسعه را بررسی کند.

در گزارش تأکید شده که حفظ منابع فرهنگی و طبیعی، کمبود زیرساخت‌های مناسب، نیاز به توسعه مهارت‌ها و آموزش محلی و مدیریت تعارضات اجتماعی، از مهم‌ترین چالش‌هایی هستند که جوامع روستایی هنگام بهره‌برداری از

باید به خاطر داشت که هدف اصلی از توسعه گردشگری روستایی، پایداری و ارتقاء روستای هدف گردشگری در جایگاه واقعی خود به‌عنوان «روستا» است. کاستی‌های روستا در حوزه‌هایی چون توسعه اقتصادی، نظام حمل‌ونقل و ارتباطات، دسترسی به خدمات زیستی، بهداشتی و زیرساختی باید از طریق برنامه‌ریزی گردشگری برطرف شود، نه آنکه روستا در فرایند توسعه گردشگری به بخشی از شهر یا شهرکی ویلایی تنزل یابد. در این میان، تجربه ثبت و معرفی روستاهای شاخص و ارزشمندی همچون شفیع‌آباد، اصفهک و کندوان می‌تواند الگویی آموزنده برای سایر روستاها باشد. بهره‌گیری از این تجربه‌ها مستلزم برگزاری کارگاه‌های تبادل تجربه، ایجاد شبکه‌ای منسجم از دهیاران و مدیران محلی این روستاها و اتصال آن‌ها به دیگر روستاهای مستعدی است که می‌توانند در آینده در فهرست برنامه گردشگری روستایی برتر قرار گیرند. روستاهای هدف گردشگری، در چارچوب رویکرد تحول پایدار گردشگری، باید دارای برنامه‌ای منسجم برای ارتقاء زیرساخت‌های اقتصادی و ارتباطی باشند و هم‌زمان، هویت، اصالت و ساختار اجتماعی خود را حفظ کنند. گردشگری در این روستاها نباید «روستا بودن» این مکان‌ها را تحت تأثیر منفی قرار دهد، بلکه باید به ابزاری برای تقویت حیات روستایی و توانمندسازی جامعه محلی بدل شود.

لذا نکته بسیار مهم این است که پس از ثبت یک روستای گردشگری در چارچوب برنامه «روستاهای گردشگری برتر» سازمان جهانی گردشگری، تمرکز اصلی نباید صرفاً بر افزایش تبلیغات یا جذب گردشگر باشد، بلکه لازم است مجموعه‌ای از اقدامات هدفمند برای تحقق گردشگری پایدار اجرا شود. تجربه‌های جهانی نشان می‌دهد که در این مرحله، بهبود زیرساخت‌های اساسی با رویکرد پایدار در اولویت قرار می‌گیرد؛ از جمله ارتقاء دسترسی و ایمنی، توسعه حمل‌ونقل سازگار با محیط‌زیست، بهبود خدمات بهداشتی و زیستی و استفاده از انرژی‌های پاک. هم‌زمان، برنامه‌ریزی برای مدیریت جریان گردشگر، کنترل مقیاس توسعه

و جلوگیری از ساخت‌وسازهای نامتجانس، نقش کلیدی در حفظ بافت و منظر روستایی ایفا می‌کند.

همچنین در بُعد اجتماعی و اقتصادی نیز اقدامات پس از ثبت عمدتاً بر توانمندسازی جامعه محلی متمرکز می‌باشند؛ از جمله:

- حمایت از کسب‌وکارهای کوچک بومی،
- توسعه اقامتگاه‌ها و خدمات گردشگری مبتنی بر مشارکت ساکنان،
- احیا و تقویت صنایع دستی، خوراک محلی و آیین‌های فرهنگی،

- ایجاد سازوکارهای یادگیری و تبادل تجربه از طریق شبکه‌سازی میان روستاهای منتخب،
- برگزاری کارگاه‌های آموزشی و تقویت نقش مدیریت محلی.

در مجموع، ثبت یک روستا در این برنامه نقطه پایان نیست، بلکه نقطه آغاز فرایندی است که هدف آن حفظ هویت روستایی، ارتقاء کیفیت زندگی ساکنان و استفاده از گردشگری به‌عنوان ابزاری برای توسعه پایدار است، نه جایگزین کارکرد و ماهیت روستا.

در این راستا توجه به تحقق مدیریت مقصد گردشگری به‌عنوان یکی از محورهای کلیدی برای تحقق گردشگری پایدار در روستاهای هدف دارای اهمیت ویژه‌ای است. مدیریت مقصد به معنای برنامه‌ریزی، هماهنگی و نظارت بر همه جنبه‌های گردشگری در یک مکان مشخص است تا گردشگری هم‌زمان با حفاظت از منابع طبیعی و فرهنگی، توسعه اقتصادی و اجتماعی جامعه محلی را تضمین کند.

در چارچوب تحول پایدار گردشگری، مدیریت مقصد شامل موارد زیر است:

- تعیین ظرفیت پذیرش گردشگر برای جلوگیری از فشار بیش‌ازحد بر محیط‌زیست و بافت روستایی،

- طراحی و اجرای سیاست‌های حفظ هویت فرهنگی و اصالت محلی،

- هماهنگی بین دستگاه‌های دولتی، بخش خصوصی و جامعه محلی برای بهره‌برداری بهینه و پایدار از گردشگری،

- پایش و ارزیابی مستمر اثرات اقتصادی، اجتماعی و محیط‌زیستی گردشگری،

- ایجاد زیرساخت‌ها و خدمات موردنیاز با رویکردی سازگار با محیط‌زیست و ارتقاء کیفیت زندگی ساکنان.

تجارب جهانی نشان می‌دهد که بدون مدیریت مقصد، حتی روستاهای دارای ارزش‌های طبیعی و فرهنگی بالا نیز ممکن است در معرض تخریب، از بین رفتن هویت محلی و نابرابری اجتماعی قرار گیرند. از این‌رو، مدیریت مقصد یک ابزار ضروری برای تحول پایدار گردشگری است؛ ابزاری که نه تنها گردشگری را به‌عنوان موتور توسعه اقتصادی تقویت می‌کند، بلکه به حفظ هویت و پایداری اجتماعی و محیطی جوامع روستایی کمک می‌کند. در این رویکرد، گردشگری به‌جای فشار آوردن بر روستا، به ابزاری برای تقویت ظرفیت‌های بومی، توانمندسازی جامعه محلی و ارتقاء کیفیت زندگی تبدیل می‌شود.

در پایان می‌توان ابراز امیدواری کرد که با توجه به ثبت سه روستای برتر ایران در گزارش رسمی سال ۲۰۲۵ برنامه «روستاهای گردشگری برتر» سازمان جهانی گردشگری که از میان ۲۷۰ درخواست به ثبت رسیده‌اند، ایران توانسته جایگاه قابل‌توجهی در این برنامه بین‌المللی به دست آورد. در این دوره، ۵۲ روستا از ۲۹ کشور جهان انتخاب شده‌اند؛ روستاهایی که در قاره‌های مختلف، از اروپا و آسیا تا آفریقا و آمریکای لاتین، الگویی از گردشگری پایدار، مبتنی بر جامعه محلی و حافظ هویت بومی ارائه می‌دهند. ایران با حضور روستای شفیع‌آباد واقع در استان کرمان و دو روستای دیگر در این فهرست، نشان داده است که ظرفیت‌های روستایی کشور در حوزه میراث فرهنگی، طبیعت، مشارکت اجتماعی و مدیریت گردشگری با معیارهای جهانی این برنامه همخوانی دارد. این دستاورد، در کنار تجربه کشورهای باسابقه طولانی در گردشگری روستایی، بیانگر آن است که با برنامه‌ریزی منسجم و رویکرد تحول پایدار، می‌توان در آینده تعداد بیشتری از روستاهای ایران را در فهرست بین‌المللی ثبت نمود و گردشگری را به ابزاری برای تقویت حیات روستایی و توسعه اقتصاد مقاومتی و پایدار کشور تبدیل کرد. III